

⁹ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року, № 2365-III // Відомості Верховної Ради України. – № 23. – Ст. 118.

¹⁰ Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / Переклад з французької мови В. Ховхуна. – К.: Основи, 1996. – С. 260–261.

¹¹ Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / Переклад з французької мови В. Ховхуна. – К.: Основи, 1996. – С. 262.

¹² Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Ін-Юре, 2002. – С. 311.

¹³ Звернення Президента України Л.Д. Кучми до українського народу з нагоди 11-ї річниці Незалежності України // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 156. – С. 1–2.

Жароїд І.В.,

аспірант кафедри державного управління і менеджменту Української Академії державного управління при Президентові України

КОМПЕТЕНЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Вдосконалення системи управління не є заходом, який підлягає одноразовому використанню. Це – динамічний процес вирішення проблем, які постійно постають перед державою та зумовлюються самим життям. За таких умов особливого значення набуває всебічне вивчення діяльності державних органів та, зокрема, тих форм, в яких реалізується їх компетенція, оскільки саме в процесі дослідження форм реалізації компетенції органів держави виникає можливість системно досягнути механізм їх діяльності.

У науковій літературі зустрічаються різні визначення поняття “компетенція”, виділяються й різні складові цього поняття. Так, видатний російський вчений кінця XIX століття професор О.С. Алексєєв поряд з терміном “компетенція” застосовував термін “коло відомства”, визначаючи при цьому коло відомства державного органу як сукупність завдань цього органу [1, С.491]. Інший російський вчений професор О. Кокошкін визначав компетенцію органу держави як сукупність тих юридичних актів, які він може вчиняти від імені держави [2, С.215-216]. До змісту компетенції О.Кокошкін відносив “предмети відомства”.

В юридичній літературі завжди приділялась велика увага питанню компетенції державних органів. Термін “компетенція” вживається в роботах багатьох вчених радянського та сучасного періоду. При цьому науковці мають різні погляди щодо структури компетенції. Одним з питань, яке дискутується, є питання щодо включення підвідомчості до структури компетенції державного органу. Серед головних підходів до визначення складових елементів компетенції слід вказати наступні.

Б.М. Лазарєвим компетенція розглядається як система повноважень (тобто, сукупність прав та обов'язків) державного органу [3, С.101-102]. Прибічником такого підходу на сьогодні, зокрема, є В.Б. Авер'янов [4, С.50-51].

Інші вчені, такі як, наприклад, Д.М.Бахрах, включають в компетенцію владні повноваження і підвідомчість [5, С.77].

Дещо розширює структуру компетенції Л.В. Коваль, який зазначає, що саме компетенція визначає предмети відання, права, обов'язки, територіальні межі діяльності кожного окремого органу [6, С.33].

Як бачимо, існують різні позиції щодо складових компетенції. На нашу думку, С.Г. Серьогіна цілком слушно зазначає, що до складу компетенції слід включати ті елементи, які дають можливість робити цілком певний висновок про правомочність владного органу у конкретних публічних правовідносинах. Правомочність органу визначається такими чинниками як підвідомчість і повноваження [7, С.33].

З зазначеного питання Н.Г. Плахотнюк вказує, що компетенція органу держави включає в себе сукупність предметів його відання і повноважень по відношенню до цих предметів відання [8, С.17].

Залежно від статусу державного органу його компетенція може бути закріплена у Конституції України, законах або підзаконних нормативних актах. Проте слід зазначити, що юридичне закріплення компетенції органу саме по собі ще не є запорукою ефективної діяльності. Надзвичайно важливою є послідовна та правильна реалізація закріпленої компетенції. Отже, для реалізації призначення державного органу зміст його компетенції має отримати відповідне зовнішнє вираження, тобто набути певної форми.

Проблематика форм реалізації компетенції державних органів, зокрема органів державного управління, не втрачає своєї актуальності, оскільки вимога працювати більш ефективно породжує питання про те, як краще реалізувати компетенцію. На це питання існує багато відповідей, проте багато з них мають суто прикладне значення. Відповіді на це питання можна лише шляхом системного наукового аналізу як наукових знань, так і практики діяльності державних органів. Для характеристики цього поняття у наукових дослідженнях вживались та вживаються різні терміни, які майже не відрізняються за своїм змістом. Так, за радянських часів науковцями застосовувалися терміни “форми адміністративної діяльності” та “форми діяльності органів державного управління” [9], “форми управлінської діяльності” [10], “форми державної управлінської діяльності” [11], сучасні дослідники вживають терміни “форми реалізації виконавчої влади” та “форми державно-управлінської діяльності” [12], “форми діяльності виконавчої влади” [5], “форми управлінської діяльності” [13], “форми управлінської діяльності” та “форми державного управління” [6, 14, 15], “форми реалізації виконавчої влади” [16], “форми реалізації компетенції” [7], “форми здійснення виконавчої влади” [17].

Формою реалізації компетенції державного органу є спосіб її вираження. Наявність різноманітних форм реалізації надає можливість їх класифікації, яка може здійснюватись за різними критеріями. Найбільш поширеними є наступні класифікації форм реалізації компетенції:

- за ступенем правової регламентації їх практичного застосування;
  - за юридичними наслідками застосування тих чи інших форм.
- За першим критерієм розрізняють:
- встановлення норм права (правотворчість);
  - застосування норм права (правозастосовча діяльність);
  - здійснення інших юридично значимих (зовнішньовладних і внутрішньоорганізаційних) дій;
  - укладення адміністративних договорів;
  - вчинення матеріально-технічних дій і операцій [16, С.141].

За другим критерієм – правові і неправові форми реалізації компетенції [5, С. 151], [16, С.140].

Правові форми безпосередньо тягнуть певні правові наслідки і здійснюються на підставі юридичного оформлення. Серед правових форм виділяють: 1) прийняття правових актів; 2) укладення договорів; 3) вчинення інших юридично значимих дій [5, С.151], [15, С.123].

Неправовими формами вважаються організаційні дії і матеріально-технічні операції [5, С.151], [15, С.123]. Вони також здійснюються в межах чинного законодавства, проте

безпосередньо не тягнуть юридичних наслідків. Неправові форми можуть застосовуватись державним органом як до використання правових форм (наприклад, проведення конференції щодо вдосконалення нормативної бази з питань реєстрації громадян), так і бути наслідком реалізації правової форми (правовий акт може вказувати на необхідність вчинення певних організаційних дій).

Для того, щоб мати можливість комплексно застосовувати різні форми реалізації компетенції, вибирати форми, які відповідають конкретним умовам та змісту діяльності, державний орган має чітко уявляти співвідношення окремих форм реалізації компетенції, йому мають бути відомі умови і порядок застосування кожної з форм та те, яких результатів можна очікувати від використання тієї чи іншої форми.

Таким чином, характеристика всієї сукупності форм реалізації компетенції не є абстракцією, а має прикладне значення, зміст якого міститься у тому, що такий аналіз дає можливість вказати "шляхи", якими доцільніше йти до наміченої мети, якими органи державного управління найбільш ефективно досягнуть намічених результатів та виконають поставлені перед ними завдання.

Проблема вибору форми реалізації компетенції є проблемою діяльності органів державного управління, проблемою, яка тісно пов'язана зі здійсненням завдань управління та змістом діяльності органів.

Аналіз показує, що здійснення державним органом своєї діяльності лише в одній формі неминує призводити до недоліків в роботі. Так, наприклад, не можна використовувати лише форму видання правових актів, оскільки в роботі будь-якого органу важливим є й наявність зворотнього зв'язку з суб'єктами, яким призначені ці акти.

Вивчення форм реалізації компетенції, які використовуються певним органом, допомагає скласти уявлення про обов'язки органу, про межі його впливу та про те, які практичні заходи вчиняються державним органом з метою здійснення покладених на нього завдань.

Президент України має суттєві управлінські повноваження. Значна їх частина стосується безпосередньо Уряду, міністерств тощо. Тобто Президент України володіє повноваженнями виконавчої влади, але не входить до неї. Органи виконавчої влади в основному формуються й функціонують за вирішальної участі Президента України [18, С.16].

Глава держави здійснює цілі і функції державного управління шляхом реалізації своєї компетенції у конкретній практичній діяльності. Обсяг компетенції Президента України закріплено на конституційному рівні. Так, повноваження Президента України, які є однією з характеристик компетенції органу, визначені, зокрема, в ст. 106 Конституції України [19].

Як гарант дотримання Конституції України, державного суверенітету і територіальної цілісності країни Президент України має створювати умови для ефективного функціонування всіх органів державного управління та їх посадових осіб. Для цього зміст компетенції глави держави має отримати відповідне зовнішнє вираження, тобто набути певної форми.

Як свідчить практика, глава держави використовує різні форми зовнішнього вираження змісту компетенції, які відрізняються особливостями правового оформлення. У сфері державного управління Президент України використовує такі правові форми реалізації компетенції: установча, нормотворча, правозастосовча та контрольна діяльність.

Правові форми реалізації компетенції Президента України відповідно до ч. 3 ст. 106 Конституції України можуть бути зафіксовані шляхом втілення їх у акти: укази та розпорядження. Указами Президента України оформляються нормативні акти Президента України, рішення щодо призначення та звільнення з посад керівників відповідних державних органів, установ та

організацій, скасування актів Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішень голів місцевих державних адміністрацій тощо [20]. Розпорядженнями Президента України оформляються доручення Кабінету Міністрів України, міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, рішення з оперативних, організаційних і кадрових питань і т. ін. [20].

Установча форма реалізації компетенції глави держави в сфері державного управління зумовлена наділенням його повноваженнями щодо створення, реорганізації та ліквідації за поданням Прем'єр-міністра України міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (п. 15 ст. 106 Конституції України) та знаходить своє втілення у відповідному правовому акті – указі Президента України. Так, прикладом установчої діяльності глави держави є Указ Президента України “Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади” від 15.12.99 р. № 1573. Відповідно до ч.4 ст. 106 Конституції України укази Президента України про утворення, реорганізацію та ліквідацію міністерств та інших центральних органів виконавчої влади скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання.

Змістом нормотворчої діяльності Президента України у сфері державного управління є видання нормативних актів, що регулюють управлінські відносини. З питань управлінської діяльності ними можуть встановлюватись нові норми права, змінюватись або припинятись раніше прийняті норми. Нормативні акти глави держави оформлюються указами [20], які містять загальні правила, що не мають конкретного адресата та розраховані на багаторазове застосування. Така форма реалізації компетенції глави держави зумовлена тим, що Конституція та закони України не можуть повністю охопити всі аспекти суспільного життя. Крім того, врегулювання суспільних відносин у всіх деталях саме законами не завжди є ефективним, оскільки зміни у суспільному житті в ряді випадків вимагають оперативного реагування. За правовою природою указ глави держави є підзаконним актом, тому основою для видання указів Президента України є Конституція та закони України.

У правозастосовчій діяльності (або правозастосуванні) глави держави у сфері державного управління визначаються способи реалізації правових норм. Правозастосовча діяльність Президента України полягає у виданні ним правових актів – індивідуальних актів застосування права (правозастосувальних актів), які за своєю юридичною сутністю є розпорядчими актами. Це означає, що в них втілюються конкретні волевиявлення глави держави. Конкретність юридичних приписів, які містяться у індивідуальних актах Президента України, виявляється у тому, що ними вирішуються питання, які виникають у сфері державного управління, та містять приписи щодо окремих суб'єктів. Реалізація компетенції в сфері державного управління здійснюється главою держави у формі правозастосування при виконанні ним, зокрема, повноважень, передбачених пп. 9, 10, 14 ч.1 ст.106 Конституції України.

Контрольна діяльність глави держави зумовлена наділенням його повноваженнями щодо скасування актів Кабінету Міністрів України та голів місцевих державних адміністрацій (п.16 ст.106, ч.8 ст. 118 Конституції України). На сьогодні законодавчо не визначено, з яких підстав глава держави може скасовувати акти Кабінету Міністрів України. Системний аналіз Конституції України дає можливість зробити висновок про те, що глава держави не може лише скасовувати акти Кабінету Міністрів України з підстав неконституційності, оскільки відповідно до абз.4 п.1 ч.1 ст. 150 Конституції України вирішення питань про відповідність актів Кабінету Міністрів України Конституції України належить до виключної компетенції Конституційного Суду України. Дещо іншою є ситуація зі скасуванням актів голів місцевих державних адміністрацій. Так, рішення голів місцевих адміністрацій можуть бути скасовані Президентом України, якщо вони суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України (ч.8 ст.118 Конституції України).

Оскільки реалізація Президентом України контрольних повноважень тягне за собою настання певних юридичних наслідків (скасовані акти втрачають чинність), вона реалізується главою держави шляхом видання відповідних указів. Так, указом Президента України від 14.12.2002 р. № 1157/2002 скасовано рішення голови Київської міської державної адміністрації від 05.06.2002 р. № 1111 та від 07.06.2002 р. № 1137 з питань невідповідності їх Конституції та законам України.

З урахуванням того, що в реалізації компетенції саме в правових формах втілюється призначення державного органу, аналіз вказаних форм має надзвичайно важливе значення. В той же час не можна недооцінювати роль неправових форм реалізації компетенції, які майже завжди виступають як передумова або наслідок використання правової форми. Необхідно мати на увазі, що неякісне здійснення організаційних дій може призвести до застосування правових форм реалізації компетенції, які будуть ґрунтуватися на недостовірних даних. Так, наприклад, результати здійснення організаційних дій (проведення експертиз, збір соціологічних даних тощо) мають бути повними та достовірними, оскільки саме на них ґрунтуватиметься відповідне управлінське рішення. Отже, від правильності вчинення організаційних дій певною мірою залежить результативність державного управління.

Реалізація повноважень Президента у сфері державного управління може бути ефективною лише за умови комплексного застосування як правових, так і неправових форм реалізації компетенції, адже одностороннє застосування лише якогось одного виду форм реалізації компетенції не може бути виправданим. Так, наприклад, видання лише правових актів без запровадження системи контролю за їх виконанням, яка включає в себе здійснення ряду організаційних дій, може призвести до ситуації, коли такі акти не будуть виконуватись, а відповідальність за їх невиконання не наставатиме.

До неправових форм реалізації компетенції Президента України можна віднести здійснення таких організаційних дій, як проведення нарад, робочих поїздок, зустрічей з трудовими колективами, представниками громадських об'єднань, організацію прес-конференцій тощо. Застосування таких форм реалізації компетенції надає можливість отримувати інформацію з актуальних проблем державного управління безпосередньо на місцях, вивчати думки та позиції безпосередніх виконавців управлінських актів глави держави. При цьому слід мати на увазі те, що організаційну дію можна вважати ефективною лише тоді, коли в ході її здійснення отримана певна узгоджена думка, яка є результатом колективної праці глави держави та інших суб'єктів, до яких дія була спрямована. Так, наприклад, в результаті зустрічі Президента України з працівниками органів юстиції з питань діяльності органів державної виконавчої служби може бути сформована узгоджена позиція щодо напрямків оптимізації роботи. Висновки, які приймаються внаслідок вчинення організаційної дії, мають бути виконані, втілені в життя. Затрати (матеріальні та фінансові) на здійснення певної організаційної форми реалізації компетенції мають бути виправдані наявністю відповідних результатів. Лише тоді можна вважати, що організаційна дія є ефективною, є результативною.

Крім того, при підготовці проведення організаційної дії надзвичайно важливим є правильне визначення складу учасників, виду організаційної дії (робоча поїздка, нарада, обговорення тощо) та фіксації її результатів.

Практика засвідчує, що за результатами робочих поїздок в регіони глава держави дає органам державної влади відповідні доручення. Наприклад, в ході робочої поїздки до Донецької області 6-7 вересня 2002 року, метою якої було вирішення проблемних питань розвитку регіону, Президентом України була проведена нарада на Макіївському металургійному комбінаті, де йшлося про забезпечення подальшої діяльності цього підприємства, і дане доручення Кабінету

Міністрів України підготувати постанову, в якій передбачити здійснення низки заходів щодо стабілізації обстановки на Макіївському меткомбінаті. Таким чином, главою держави було здійснено три дії: - робоча поїздка, - нарада, - надання доручення. Як зазначалось раніше, здійснення робочої поїздки, проведення наради за своїм характером є організаційними діями, тобто неправовою формою реалізації компетенції. У науковій літературі відсутній комплексний аналіз доручень Президента України, у зв'язку з чим постає питання щодо правової природи доручень, які надаються Президентом України, зокрема, питання про їх правовий чи неправовий (або організаційний) характер. Як відомо, відмінною ознакою при вирішенні питання про віднесення будь-якої дії державного органу до правової чи неправової форми реалізації компетенції є настання юридичних наслідків.

Президент України безпосередньо дає доручення як Кабінету Міністрів України, так і членам уряду. Такі доручення містяться в першу чергу в президентських указах. Наприклад, в указі Президента України від 29.08.2002 р. № 780 "Про Державну судову адміністрацію України" Кабінету Міністрів України було доручено, зокрема, затвердити граничну чисельність працівників Державної судової адміністрації України, подати відповідні проекти нормативних актів.

До речі, крім того, на практиці у вигляді президентських указів оформляються доручення Президента України Кабінету Міністрів України, відставку якого прийнято главою держави, на виконання повноважень до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

Правовою формою доручень глави держави відповідно до п. 1 Положення про порядок підготовки і внесення проектів указів і розпоряджень Президента України [20], є також його розпорядження. Так, розпорядженням від 08.11.2002 р. № 385/2002-рп "Про розроблення проекту Стратегії економічного та соціального розвитку України до 2011 року" Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити організацію розробки проекту Стратегії.

Аналіз Указу Президента України від 29 березня 2000 року № 549/2000 "Про заходи щодо вдосконалення організації контролю за виконанням актів та доручень Президента України" [21] та Положення про порядок організації та здійснення контролю за виконанням указів, розпоряджень і доручень Президента України, затвердженого Указом Президента України від 19 лютого 2002 року № 155/2002 "Про порядок організації та здійснення контролю за виконанням указів, розпоряджень і доручень Президента України" [22] говорить про те, що глава держави видає не лише укази і розпорядження, а й надає відповідні доручення. Такі доручення надаються, як правило, за результатами робочих зустрічей Президента України або його поїздок до регіонів та з нагальних питань, що потребують оперативного вирішення. Для реалізації таких доручень встановлюються терміни виконання, визначаються особи, відповідальні за своєчасне і повне їх виконання. Отже, поряд з такими правовими актами, як указ та розпорядження, повноваження на видання яких передбачено Конституцією України, на практиці главою держави видаються доручення як самостійні акти, що виступають наслідком здійснення організаційних дій. Практика засвідчує, що досить значна частина доручень Президента України стосується сфери державного управління, проте їх тексти, на відміну від указів та розпоряджень, офіційно не публікуються. Інформацію про них можна отримати лише з публікацій у масових виданнях або на сайтах Internet. На нашу думку, доручення, які є різновидом організаційної діяльності глави держави, можуть не опубліковуватись, на відміну від доручень, які тягнуть за собою настання певних юридичних наслідків, отже, за своїм характером є правовими актами.

Реалізація компетенції стає предметною за допомогою використання певних форм. Слід вказати, що результат здійснення певної організаційної дії за необхідності може бути зафіксований, причому формою фіксації в такому випадку виступає правовий акт, прийняття якого входить до компетенції органу, який вчиняє організаційну дію. Такий правовий акт підлягає відповідному виконанню. Отже, можна зробити висновок, що у тому випадку, коли за результатами робочої зустрічі чи поїздки в регіон необхідним є надання відповідних доручень,

які тягнуть за собою юридичні наслідки, Президент має прийняти відповідний правовий акт. Види правових актів, які видаються Президентом України на основі та на виконання Конституції і законів України, закріплені на конституційному рівні (п.31 ч.3 ст.106 Конституції України), такими актами є укази і розпорядження.

З урахуванням викладеного, можна зробити наступні висновки. Компетенція Президента України у сфері державного управління може бути реалізована та реалізується як у правових, так і неправових формах. Критерієм для вибору форми реалізації виступає можливість та необхідність настання юридичних наслідків. Правові форми реалізації компетенції глави держави у сфері державного управління можуть втілюватися у правових актах, визначених Конституцією України: указах та розпорядженнях. Слід зазначити, що вміле поєднання різних форм реалізації компетенції сприяє кращій організації влади, удосконаленню її зв'язків із зовнішнім середовищем.

За загальним правилом, організаційна діяльність глави держави у сфері державного управління має опиратись на правові форми (видання актів управління). Звичайно, не всі організаційні дії вимагають такого правового оформлення, але без них не можуть бути успішно реалізовані правові форми управління, оскільки організаційні дії часто є основним механізмом реалізації правових форм.

Доручення глави держави як окремий акт можуть мати характер лише організаційної дії. Така організаційна дія не може безпосередньо тягти за собою юридичних наслідків.

Результат здійснення Президентом України організаційної дії як неправової форми реалізації компетенції за необхідності має бути зафіксований у правовому акті, прийнятті якого входить до компетенції глави держави: в указі або розпорядженні.

Література

1. Алексеев А.С. Русское государственное право: Конспект лекций. – М.: Типография Общества распространения полезных книг, 1897. – 583 с.
2. Кокошкин О. Лекции по общему государственному праву. – М.: Издание Бр. Баимаковых, 1912. – 306 с.
3. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления. – М.: Юридическая литература, 1972. – 280 с.
4. Аверьянов В.Б. Организация аппарата государственного управления (структурно-функциональный аспект). – К.: Наукова думка, 1985. – 145 с.
5. Бахрах Д.Н. Административное право. Учебник для вузов. – М.: Изд-во БЭК, 1997. – 368 с.
6. Коваль Л.В. Адміністративне право: Курс лекцій. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
7. Серьогіна С.Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні. Монографія. – Харків: Ксілон, 2001. – 280 с.
8. Плахотнюк Н.Г. Розділ 2. Поняття, види та система органів державної влади // Органи державної влади в Україні: структура, функції та перспективи розвитку. Навчальний посібник/ Кол. авт.: Нижник Н.Р., Дубенко С.Д., Плахотнюк Н.Г. та ін./ За заг. ред. Н.Р.Нижник. – К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2003. – С.16–49
9. Евтихийев И.И. Гл.V. Виды и формы административной деятельности // И.И. Евтихийев, В.А. Власов. Административное право СССР. Учебник для юридических институтов и факультетов. – М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1946. – С. 65–72
10. Васильев Р.В. Акты управления. – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – 140 с.
11. Агеева Е.А. Формы управленческой деятельности исполкомов местных Советов. – М.: Юрид. лит., – 1973. – 104 с.
12. Козлов Ю.М. Гл.11 Административно-правовые формы // Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. Учебник. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1996. – С. 218–248.

13. Четвериков В.С. *Административное право: Учебное пособие.* – М.: Новый Юрист, 1998. – 285 с.
14. Колпаков В.К. *Адміністративне право України: Підручник.* – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
15. Фіночко Ф.Д. Гл.12 *Форми державного управління // Адміністративне право України [Підручник для юридичних вузів і факультетів/ Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.]; За ред. Ю.П. Битяка.* – Харків: Право, 2001. – С. 120–126
16. Васильев А.С. *Административное право Украины (Общая часть), Учебное пособие.* – Х.: Одиссей, 2001. – 288 с.
17. Овсянко Д.М. *Административное право: Учебное пособие/ Отв. ред. проф. Г.А. Туманов.* – М.: Юрист, 1995. – 304 с.
18. Нижник Н.Р. *Розділ 1 Державна влада та її види // Органи державної влади в Україні: структура, функції та перспективи розвитку. Навчальний посібник/ Кол. авт.: Нижник Н.Р., Дубенко С.Д., Плахотнюк Н.Г. та ін. / За заг. ред. Н.Р.Нижник.* – К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2003. – С.5–15
19. *Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України.* – 1996. – № 30. – Ст.141
20. *Положення про порядок підготовки і внесення проектів указів і розпоряджень Президента України: Затв. Указом Президента України від 20 серп. 1993 р. № 346/93 (зі змінами та доповненнями)*
21. *Про заходи щодо вдосконалення організації контролю за виконанням актів та доручень Президента України. Указ Президента України від 29 березня 2000 року № 549/2000.*
22. *Про порядок організації та здійснення контролю за виконанням указів, розпоряджень і доручень Президента України: Положення, затверджене Указом Президента України від 19 лютого 2002 року № 155/2002.*

*Чудик-Білоусова Ч.Г.,
старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін Хмельницького
інституту регіонального управління та
права*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПОРЯДКУ ВІДШКОДУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДЕРЖАВИ

Функціонування військових формувань держави, дотримання норм військового законодавства, які врегульовують права та обов'язки військовослужбовців, забезпечується певними видами юридичної відповідальності військовослужбовців: кримінальною, адміністративною, дисциплінарною, матеріальною.

Для матеріальної відповідальності військовослужбовців характерним є те, що на відміну від вищеназваних видів юридичної відповідальності вона носить комплексний характер, оскільки умови притягнення до відповідальності визначені військовим законодавством, а порядок притягнення регулюється нормами адміністративного права та цивільними процесуальними нормами. Вона має загальні ознаки ретроспективної юридичної відповідальності та враховує